

Sytuacja polityczno-gospodarcza w Republice Południowej Afryki i jej wpływ na imigrację

Klaudia Łodejska

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Historii

The University of Jan Kochanowski in Kielce, Poland

ul. Uniwersytecka 17, 25-406 Kielce, Polska

Email: klaudia.lodejska@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9886-862X>

Zainteresowania naukowe: historia mówiona, imigracja do Afryki, Polonia na świecie, imigracja Polaków do ZPA / RPA

Scientific interests: oral history, immigration to Africa, Polish diaspora in the world, immigration of Poles to the ZPA /

South Africa

Streszczenie. Procesy migracyjne towarzyszą człowiekowi od zarania dziejów. W wypadku nurtów migracyjnych do Republiki Południowej Afryki po II wojnie światowej mamy do czynienia z kilkoma czynnikami wpływającymi na decyzje o migracji. Fal migracyjnych było kilka, uzależnionych od zmieniającej się w II połowie XX wieku w RPA sytuacji gospodarczo-politycznej. Aby przedstawić odpowiednio kwestię migracji do RPA; zarówno z Polski, jak i innych krajów świata, należy najpierw skupić się na wydarzeniach, które umożliwiły wykształcenie się polityki segregacji rasowej. Następnie skupić się na rozwoju gospodarczym w tym okresie, który determinował kolejne fale migrantów. Ostatnim, bardzo ważnym elementem jest skupienie się na emigrantach i powodach ich emigracji. W wypadku Polonii w RPA, wiele osób decydowało się na wyjazd z Polski ze względu na system polityczny, jaki był w okresie PRL-u. Chcieli dać możliwość lepszego startu w życie swoim dzieciom lub po prostu chcieli rozwijać się zawodowo, co nie było w tamtym okresie możliwe w kraju. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie czynników politycznych, gospodarczych, demograficznych i społecznych, mających wpływ na migrację do RPA.

Słowa kluczowe: Polonia; emigracja; imigracja; Republika Południowej Afryki; apartheid.

Political and Economic Situation in the Republic of South Africa and its Influence on Immigration

Abstract. Migration processes have accompanied man since the dawn of time. In the case of migration currents to South Africa after World War II, there are several factors influencing the decisions to migrate. There were several waves of migration, depending on the changing in the second half of the Twentieth century South Africa's economic and political situation. To properly present the issue of migration to South Africa, both from Poland and other countries of the world, it is first necessary to focus on the events that enabled the development of a policy of racial segregation. Then focus on economic development during this period that determined the successive waves of migrants. The last, crucial element is focusing on emigrants and the reasons for their

emigration. In the case of the Polish diaspora in South Africa, many people decided to leave Poland due to the political system that was in the communist period; they wanted to give their children a better start in life or simply wanted to develop professionally, which was not possible at that time in the country. The aim of this article is to present the political, economic, demographic and social factors that influenced migration to South Africa.

Keywords: Polish Diaspora; emigration; immigration; Republic of South Africa; apartheid.

Uwagi wstępne

Procesy migracyjne towarzyszą człowiekowi od zawsze. Na podjęcie decyzji o wyborze kraju docelowego może mieć wpływ wiele czynników: chęć ucieczki od polityki panującej w kraju pochodzenia, chęć polepszenia swojej stopy życiowej w kraju lepiej prosperującym czy też większe możliwości rozwoju zawodowego. Niezależnie od tego, co było głównym czynnikiem wpływającym na te decyzje, niejednokrotnie zastanawiałam się nad procesami migracyjnymi do krajów mniej popularnych niż USA czy Wielka Brytania. Niniejsza praca ma na celu przedstawienie przyczyn imigracji do Republiki Południowej Afryki w okresie apartheidu, biorąc pod uwagę czynniki polityczne, gospodarcze i demograficzne w XX wieku.

Aby przedstawić odpowiednio kwestię migracji do RPA; zarówno z Polski, jak i innych krajów świata, należy najpierw skupić się na wydarzeniach, które umożliwiły wykształcenie się polityki segregacji rasowej. Istotną kwestią będzie sytuacja po II wojnie burskiej i jej następstwa, które w ostateczności doprowadziły do wytworzenia się rasistowskiego systemu politycznego. Kolejnym etapem badań będą ustawy, kryteria rasowe oraz polityka wobec imigrantów. Ostatnim elementem, który będzie potrzebował głębszego przestudiowania w przyszłości, jest emigracja Polaków w okresie PRL-u i związane z tym wyjazdem procedury.

1. Polityka

W latach 1899–1902 na południu Afryki toczyła się II wojna burska. Stronami konfliktu byli Burowie oraz Brytyjczycy. W historiografii za jej przyczynę uważa się konflikt między imperializmem brytyjskim a biednymi chłopami – potomkami holenderskich osadników, broniącymi swojej wolności oraz ziemi. Jednak podłoże tego konfliktu było inne. Wojny burskie to walka o gospodarcze oblicze kraju oraz przejście bogactw naturalnych i taniej, afrykańskiej siły roboczej (Bębink, 2004, s. 51).

Po wojnie interesy skłóconych stron połączył wspólny problem – czarnoskóra ludność południa Afryki. Zamieszkiwała ona rezerваты i stanowiła dla białego społeczeństwa podstawową siłą roboczą.

Zacząto odbudowywać wyniszczony wojną kraj. W wyniku podjętych środków dość szybko zaczęto odnotowywać rozwój gospodarczy. Głównymi gałęziami rozwijanego przemysłu było wydobywanie dóbr naturalnych oraz budownictwo i rozwój trakcji kolejowych.

Już w pierwszych latach po wojnie doszło do podziału w społeczeństwie na białą „arystokrację” robotniczą i czarnoskóry proletariats przemysłowy. Od 1907 roku zaczęły powstawać nowe partie, takie jak Partia Pracy, oparta na zasadach rasistowskich, do-

puszczająca w swoje szeregi tylko białych członków. Poza nią powstała w Transwalu organizacja polityczna Het Volk (Lud), której zadaniem było pojednanie dwóch odłamów społeczeństwa burskiego. W Oranii powstała podobna partia – Oranje Unie, która połączyła się z Het Volk i utworzyła Partię Południowoafrykańską. Ugrupowanie to wygrało wybory do parlamentu. Po wyborach przywódcy burscy zadeklarowali wierność wobec korony brytyjskiej, dzięki czemu otrzymali pełnię praw politycznych. Dobre stosunki pomiędzy nimi spowodowały utworzenie 31 maja 1910 roku Związku Południowej Afryki (Jackiewicz, 2012, s. 580).

Po wystąpieniu z Partii Południowoafrykańskiej Hertzoga w 1912 roku doszło w niej do rozłamu. W tym samym roku utworzył on Partię Narodową (Nasionale Party), która w 1948 roku wygrała wybory parlamentarne i wprowadziła do codziennego życia obywateli ideologię apartheidu. W 1961 roku partia nacjonalistyczna przekształciła kraj w republikę, stąd zmiana nazwy kraju na Republikę Południowej Afryki.

Demografia

Istotną kwestią w próbie zrozumienia sytuacji politycznej w ZPA / RPA

Jak wyglądała sytuacja demograficzna w ZPA do końca I połowy XX wieku? W zasadzie od tego pytania powinnam zacząć moje rozważania, chcąc pokazać dysproporcje, jakie panowały na południu Afryki. Poza skomplikowaną strukturą rasową społeczeństwa ukształtowała się również zawiła sytuacja narodowościowa. Żadna z czterech grup etnicznych zamieszkujących terytorium tego kraju nie była jednolita pod tym względem. Wyróżnić wśród nich można następujące typy rasowe: Biali (w tym Afrykanerzy stanowiący około 58% tej grupy), Kolorowi, Azjaci, Afrykanie. Każda grupa rasowa miała określone miejsce w poziomach rozwoju społeczno – politycznego i ekonomicznego (Skalski, 1969, s. 74–79).

Na najwyższym poziomie znajdowała się ludność biała, która była podzielona pod względem narodowościowym. Stanowiła ona jedynie 17,5% ogółu mieszkańców kraju. Pierwszą grupą wśród nich byli Afrykanerzy, którzy stanowili 58% ogółu białych mieszkańców. Drugą podstawową grupą narodowościową białej społeczności; byli osadnicy z Wysp Brytyjskich, stanowiący 37% białych mieszkańców. Jako trzecią grupę wyróżnić można emigrantów z Europy, Ameryki, Azji, Oceanii i Afryki – stanowili 5% ludności białej. Można także wyszczególnić kraje europejskie, z których napływali emigranci. Były to: Francja, Hiszpania, Portugalia, Włochy, Grecja, Austria, Niemcy, Szwecja, Dania, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, ZSRR i Polska (Malinowski, 1986, s. 65–77).

W klasyfikacji rasowej drugie miejsce po białych osadnikach zajmowali Kolorowi. Stanowili ok. 9,4% ogółu ludności kraju. Byli potomkami białych osadników holenderskich i kobiet afrykańskich, niewolników sprowadzanych do Afryki Południowej z Indii, Madagaskaru i wschodniego wybrzeża Afryki. W okresie apartheidu jedynie Kolorowych uważano za tubylców posiadających prawo do zamieszkiwania na obszarze RPA.

Trzecią grupę rasową stanowili Azjaci, których liczebność oceniano na niemal 2,9%. To głównie Hindusi, Pakistańczycy, którzy w zasadzie nie asymilowali się z resztą

społeczeństwa, np. używali swojego języka, a nie języków urzędowych (angielskiego i afrikaans) obowiązujących w RPA.

Na najniższym szczeblu hierarchii społeczno-politycznej znajdowali się, posiadający zdecydowaną większość w społeczeństwie, Afrykanie (około 70,2% ogółu mieszkańców). Ich sytuację, mimo posiadania zdecydowanej większości, pogarszała polityka rządu. Od 1948 roku gabinety kolejnych premierów RPA (wcześniej ZPA) wkładały wiele wysiłku, aby nie dopuścić do powstania w kraju zjednoczonego narodu afrykańskiego. Działania te miały na celu podkreślenie dominacji ludności białej nad masami Afrykanów (Malinowski, 1986, s. 77–90).

Mimo iż biali nie stanowili większości, to poprzez politykę zapoczątkowaną jeszcze na początku XX wieku, a umocnianą w 1948 roku po wygranych wyborach przez Partię Narodową) zyskiwali władzę nad Afrykanami. Moje zainteresowanie wzbudziła polityka apartheidu pod względem gospodarczym, co było jednym z głównych czynników wpływających na emigrację do RPA.

2. Gospodarka

Możliwości gospodarcze RPA od momentu „boomu” w latach pięćdziesiątych były niesamowicie wysokie. Gospodarka opierała się głównie na przemyśle i rolnictwie. Przemysł dostarczał około 33% produktu narodowego (przetwórczy – 21%, wydobywczy – 12%), zaś rolnictwo – 11%. Pozostałymi, równie istotnymi gałęziami gospodarki, były: handel, transport, budownictwo, rybołówstwo i hodowla (International Monetary Fund, 2010, October).

Do początku lat 80. XX wieku, wszystkie te gałęzie przemysłu cechował wysoki poziom rozwoju i duże tempo wzrostu. Należy jednak zaznaczyć, iż w gospodarce południowoafrykańskiej, podobnie jak w innych krajach Afryki, wyróżnić można dwa odmienne typy strukturalne. Pozwoli to na zrozumienie struktury rasowej i dominacji ludności białej.

Pierwszy typ to gospodarka rynkowa. Typowo kapitalistyczna, kontrolowana przez ludność białą. Obejmowała przedsiębiorstwa przemysłu przetwórczego i wydobywczego oraz firmy transportowe, handlowe, budowlane, rybołówcze, wielkotowarowe gospodarstwa rolno-hodowlane. Cechował ją szybki rozwój oraz wysokie dochody w skali roku.

Co powoduje tak szybki rozwój oraz wysoki przychód? Najprościej mówiąc – białoskórzy właściciele korzystający z taniej, afrykańskiej siły roboczej. Takie działanie zapewniało im wysokie zyski i szybki zwrot poniesionych kosztów na rozwój produkcyjny i organizacyjny firm.

Drugim typ gospodarki charakterystycznym dla kontynentu afrykańskiego, była gospodarka quasi-naturalna. Jest to tzw. gospodarka tradycyjna, oparta na tradycyjnych narzędziach i metodach produkcji. Ten typ obejmował około 30% ludności kraju, głównie Afrykanów. Cechował się jednak niskim udziałem w produkcie narodowym, jedynie 10%. Zapoznanie się z tym problemem jest niezbędne dla dalszego etapu mojej pracy, w którym skupię się na gospodarce sterowanej ideologią apartheidu (Malinowski, 1986, s. 91–96).

Kompletując materiały, w jednej z książek zwróciłam uwagę na stwierdzenie „Pracują czarni, bogacą się biali”. Stwierdzenie to w najtrafniejszy sposób podkreśla, jakie relacje rasowe panowały w RPA.

Już przed II Wojną Światową Jan Hofmeyr powiedział: „Struktura gospodarcza Związku Południowej Afryki opiera się na dwóch podstawach: na złocie i na pracy tubylców”. Zanim partia pod przewodnictwem Daniela Francois Malana wygrała wybory parlamentarne i zaczęła wprowadzać swoje ustawy ograniczające prawa ludności, w Związku Południowej Afryki już były wydane akty prawne ograniczające wiele dziedzin życia codziennego (Thompson, 2014, s. 166–170). W ramach przykładu powołałam się na kilka ustaw. *Mines and Works Act* (1911) – na jego podstawie gubernator generalny Związku Południowej Afryki regulował stosowne rozporządzenia w kwestii „dokumentów kwalifikacyjnych”, dzięki którym można było podejmować pracę w kopalniach jako inżynier lub urzędnik. Kolejny to *The Immorality Act* (1927) – zabraniający pozamałżeńskich stosunków płciowych pomiędzy ludźmi rasy białej i czarnej. Jedynym z ostatnich będzie *The Prohibition of Mixed Marriages Act* (1949) – zabraniający małżeństw „mieszanych”. Jak można zauważyć, ograniczono prawa ludzi czarnoskórych do minimum (Glücksman, 2010, s. 9–13).

Od lat 50. XX wieku; wydano jeszcze kilkadziesiąt praw, które regulowały życie czarnoskórej ludności afrykańskiej. Decydowano o ich edukacji czy miejscu, w którym mogą mieszkać. W kwestii szeroko rozumianej gospodarki również, co widoczne jest w aktach *The Native Building Workers Act* (1951). Osoby czarnoskóre mogły pracować w przemyśle budowlanym, ale jedynie jako pracownicy niewykwalifikowani i zarabiający aż trzykrotnie mniej niż biały pracownik. Kolejny to *The Native Labour (Settlement of Disputes) Act* (1953), – zabraniający robotnikom afrykańskim tworzenia i uczestnictwa w strajkach wynikających z nieporozumień z pracodawcą (Glücksman, 2010, s. 13–22).

Powstało kilka urzędów zajmujących się reprezentowaniem tubylczych pracowników. Powołano urzędnika pracy tubylczej (Native Labour Official). Poza tym utworzono Centralny Urząd Pracy Tubylczej (Central Native Labour Office) oraz terenowe Komitety Pracy Tubylczej (Native Labour Committees). Przewodniczącym takiego komitetu zawsze miał być biały człowiek oraz kilku członków afrykańskich, którzy dostawali nominację od ministra pracy Związku Południowej Afryki. Przewodniczący takiego komitetu miał pełnić rolę negocjatora z ramienia robotników afrykańskich we wszystkich sporach z pracodawcami. Te akty prawne jedynie w drobnym stopniu pokazują stopień segregacji rasowej. Widoczna była także w systemie wynagradzania robotników – czarnoskóra ludność południa najczęściej zarabiała dziesięciokrotnie mniej niż biali pracownicy niskiego szczebla (Thompson, 2014, s. 190–193). Postawa polityków w okresie apartheidu (zapewne tworzona tylko dla opinii międzynarodowej) mówiła, że nie chodzi o segregację rasową w gospodarce, ponieważ rasa biała „żyje” w gospodarce pieniężnej, a czarna – w naturalnej. Taka postawa podkreślała istnienie apartheidu gospodarczego z podwójną siłą. Przeszkody stawiane przez akty prawne i politykę rasistowską powodowały brak możliwości rozwoju gospodarczego Afrykanów.

Rdzenni Afrykanie byli dostawcami taniej siły roboczej, mimo; iż przy swojej li-
czebności-mogli próbować stać się potęgą gospodarczą i polityczną. Jednak każdy ich
krok blokowało ustawodawstwo. Czarna ludność zamieszkiwała wydzielone strefy, tzw.
„rezerwy”. Poza nimi traktowani byli jako tymczasowi mieszkańcy miasta, których
tolerowano ze względu na zapotrzebowanie na ich pracę. Afrykanie byli pod tym kątem
kontrolowani na każdym kroku; Stosowano *influx control*, aby czarnoskórzy nie mogli
zamieszkiwać miast na stałe. Poza tym „Ustawa o Pracy Bantu” z 1964 roku regulowała
wszystkie warunki, na jakich zatrudniany był czarny pracownik. W związku z tym aktem
w przypadku absencji robotnika na stanowisku pracy czy odmowy wykonania polecenia
pracodawcy, stawał się przestępcą ściganym z urzędu. W konsekwencji zaczęto tworzyć
prywatne więzienia. Jest to kolejny przykład gospodarczego apartheidu. Jeśli Afrykański
pracownik popełnił wykroczenie, nawet nieświadomie, mógł zostać pozbawiony wolności
na okres do 2 lat. Jako formę odbywania kary stosowano ciężką pracę przy budowie kolei,
portów czy przy wydobywaniu złota w kopalniach. Było to „idealnym” rozwiązaniem – wy-
korzystanie darmowej, niemal niewolniczej siły roboczej dla poszerzenia infrastruktury
miejskiej (Balicki, 1980, s. 217–225).

Przejdźmy do kwestii pracy cywilizowanej, czyli dawania zatrudnienia wykwalifikowa-
nym białym oraz zmianie niewykwalifikowanych czarnych pracowników na białych. Wraz
z rozwojem gospodarczym RPA rosło zapotrzebowanie na wykwalifikowany personel,
mam tu na myśli inżynierów, wykwalifikowanych robotników budowlanych oraz szeroko
rozumianych specjalistów, których zadaniem było nadzorowanie prac wydobywczych,
budowlanych itp. W związku z tym, od końca lat 50. XX wieku, widoczna staje się mi-
gracja do RPA białych, wykształconych ludzi na określone stanowiska w korporacyjnych
przedsiębiorstwach oraz ludności czarnej z okolicznych państw do prac sezonowych
na farmach. W pracy zależy mi na przedstawieniu statystyk dotyczących emigrantów z
Europy, a w szczególności z Polski. Istotną kwestią jest też pokazanie zasad, na jakich
można było do Afryki wyjechać z socjalistycznego państwa.

3. Imigracja

W okresie międzywojennym Afryka przez klimat i politykę nie była atrakcyjna dla
Polaków. Nawet w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego, kiedy Polskę opuszczało
około 180 tysięcy osób rocznie, do Afryki wyjechało niespełna 2,5 tysiąca (w latach
1926–1934). Znacznie więcej wypadków imigracji odnotowano wśród Brytyjczyków,
Amerykanów czy Nowozelandczyków. W tym okresie na południu potrzebni byli ludzie
specjalistycznie wykształceni. Zgodnie z zestawieniem można wyróżnić następujące
grupy zawodowe, które znajdowały pracę w Związku Południowej Afryki: farmerzy, wy-
kwalifikowani rzemieślnicy, robotnicy zarówno wykwalifikowani, jak i niewykształceni
pracownicy przemysłowi czy *personal service* (Willox, 1929, s. 1065).

Po II Wojnie Światowej w Afryce ponownie osiedlali się żołnierze. Zaczęła także na-
pływać ludność skuszona polityką umożliwiającą białym otrzymywanie dobrze płatnych
posad, głównie Europejczycy i Amerykanie. Wpływ na duży ruch migracyjny miały też

władze RPA, którym zależało na sprowadzeniu do kraju jak największej liczby białych, wywodzących się z wysoko rozwiniętych krajów Europy Zachodniej i Ameryki Północnej. Od 1950 roku widać wzrastający napływ imigrantów. Bez wątpienia, największy ich przyrost przypadł na lata 60. i 70. Jak podają dane władz Pretorii, w latach 1945–1985 w kraju osiedliło się ok. 600 tysięcy osób. Od razu zaznaczę, że od 1980 do 1985 roku do RPA przyjechało około 8 tysięcy Polaków. Sytuacja ta dla rozwijającego się południowoafrykańskiego państwa była idealna, pamiętajmy, iż brakowało tam wykwalifikowanych pracowników w górnictwie, przemyśle, budownictwie i rolnictwie (Żukowski, 1994, s. 167–204).

Można zadać sobie pytanie, czemu mimo tak dyskryminującego systemu politycznego, który panował w RPA, tak dużo ludzi decydowało się wyjechać i zamieszkać tam na stałe? Kolejnym natomiast jest, jakie były reakcje państw zachodnich oraz socjalistycznych na tę politykę?

Postawa wysoko rozwiniętych krajów Europy Zachodniej i Ameryki Północnej niewątpliwie przyczyniła się do trwałości systemu apartheidu. Uważano, że dzięki rządowi białej rasy, RPA jest częścią „wspólnoty zachodniej”. Chodziło również o ewentualny konflikt militarny z krajami socjalistycznymi, kiedy RPA jako wysoko rozwinięte państwo wspólnoty, opowie się po stronie zachodu. W grę wchodziła również kwestia ogromnych bogactw naturalnych. Prywatny kapitał z większości zachodnich państw był lokowany w kopalniach, przedsiębiorstwach czy bankach. Wnioskować można więc, że emigracja z tych terytoriów wynikała z chęci poprawienia sytuacji materialnej.

Polityka państw socjalistycznych była odmienna. Od samego początku władze ZSRR otwarcie sprzeciwiały się rządowi w Pretorii. Uważały, że ze względu na tak bliskie kontakty z zachodem trzeba okazać sympatię i wsparcie południowoafrykańskiemu ruchowi wyzwolenczemu. W związku z tym w Polsce również nie było poparcia dla systemu apartheidu oraz zbytnej „przyjaźni” z zachodem. Skutkowało to późniejszymi utrudnieniami z wyjazdem właśnie w tamtym kierunku. Ponadto, poruszanie problemu apartheidu i potępienie go często było przykrywką dla łamania praw człowieka w państwach bloku socjalistycznego.

Jakie trzeba było spełnić warunki, aby móc wyjechać do RPA? Jako jedna z ważniejszych umiejętności wymagana do osiedlenia się w RPA, była znajomość języka angielskiego. Istotnym warunkiem do wyjazdu, były posiadane kwalifikacje zawodowe. Wizę do RPA najszybciej otrzymywały osoby, które znajdowały się na liście zawodów poszukiwanych. Kandydat musiał posiadać przynajmniej 2 tysiące funtów lub już podpisany kontrakt o pracę. Trzeba również było wykazać się odpowiednimi badaniami lekarskim (Buchman, 1994, s. 112–125). Nie przyjmowano osób, u których stwierdzono choroby psychiczne lub choroby zakaźne – głównie gruźlicę i choroby weneryczne. W związku z tym trzeba było przedstawić prześwietlenie radiologiczne, aby potwierdzić swój stan zdrowia, oraz zaświadczenie lekarskie. W 1913 roku wydano *Immigration Regulation Act of 1913*, który jasno określał, kto może osiedlać się w Związku Afryki Południowej. Chodziło o ograniczenie możliwości osiedlania się Azjatów, a w 1930 roku dołączono do listy również kraje Europy Centralnej i Wschodniej. Dość dużą rolę odgrywał kościół protestancki, a

prym wiódł Holenderski Kościół Reformowany walczący o wprowadzenie zakazu dla osiedlania się emigrantów wyznania rzymskokatolickiego. Mimo iż oficjalnie zakaz nie funkcjonował, dość często mieszkańcy krajów z dominującą pozycją kościoła rzymskokatolickiego nie dostawali pozwolenia na osiedlenie się (Żukowski, 1994, s. 112–125).

Kwestia kontraktów o prace była bardzo istotna. Otóż, w wielu wypadkach firmy, które miały zatrudnić pracownika, pokrywały w 80% koszty związane z przylotem do kraju, ułatwiały znalezienie mieszkania i organizację podstawowych spraw urzędowych.

Polityka imigracyjna dobierała imigrantów tak, aby ci w procesie zarówno krótko-, jak i długofalowym przedstawiali znaczenie dla rozwoju RPA. Kandydaci do wyjazdu mieli przestrzegać prawa, wykazywać zdolności do asymilowania się z miejscową ludnością (mając na myśli białych, czarni zamieszkiwali rezerwy), nie powinni także zagrażać interesom RPA. Oczekiwano wylegitymowania się świadectwem o niekaralności oraz potwierdzenia swojej społecznej i politycznej postawy. Jak widać, cała procedura emigracyjna nastawiona była na rozwój gospodarczy Republiki Południowej Afryki (Buchman, 1994, s. 112–125).

Migracja Polaków rozpoczęła się po II wojnie światowej. Część osób stanowili żołnierze lub uchodźcy. Po akcjach przesiedleńczych w 1949 roku w Afryce pozostało około 5 tysięcy Polaków. Starali się oni o uzyskanie wiz pobytowych, co jednak spotkało się ze sporymi problemami. Najczęściej zarzucano im nieznajomość języka angielskiego, brak kwalifikacji zawodowych, jakimi powinni legitymować się biali, czy też brak odpowiednich zasobów finansowych. Chodziło w tym okresie o zapewnienie miejsc dla powracających żołnierzy z South Africa Defence Force, a przyjęcie tak dużej liczby ludności polskiej mogłoby spowodować redukcję dostępnych miejsc pracy – przeznaczonych w teorii dla członków powracających służb.

W trakcie przeprowadzenia spisu powszechnego z 1951 roku obszar RPA zamieszkiwało 4898 Polaków. Kiedy składali wnioski o stały pobyt, w trakcie odmowy powoływano się na *Immigration Regulation Act of 1913* (Statistic South Africa, 2003).

Od początku lat pięćdziesiątych XX wieku mieszkańcy Polski spotykali się z ogromnymi trudnościami, gdy chcieli wyemigrować z kraju. Dla Polaków wprowadzono limit migracji, tak aby rocznie tylko określona liczba osób mogła się dostać na południe Afryki. Poza tym, pojawiały się problemy ze sprowadzeniem rodzin, mimo zapewnionego miejsca pracy.

Początek lat sześćdziesiątych przyniósł trwający 20 lat „boom gospodarczy”. Wtedy też widoczny stał się przyrost Polonii południowoafrykańskiej. W związku z rozwojem gospodarczym niezbędni byli wykwalifikowani specjaliści. Polscy inżynierowie, technicy, wykwalifikowani budowniczowie itp. Mogli osiedlić się w RPA. Rekrutowani byli z pracowników „Polsersvisu”, który należał do Centrali Handlu Zagranicznego. Funkcjonowała ona w okresie PRL-u (odpowiedniki były w każdym ówczesnym socjalistycznym państwie) i posiadała przywileje na zagraniczny handel z państwami zachodnimi. Handlowała produktami, a także sprzedawała usługi inżynierskie czy budowlane. W ten sposób część Polaków mogła wyjechać do Afryki na legalne kontrakty. Na początku lat osiemdziesiątych stwierdzono, że w RPA zamieszkiwało od 3 do 5 tysięcy Polaków.

Tak duża rozbieżność wynikała z niedokładnych danych przy przeprowadzaniu spisów (Statistic South Africa, 2003, s. 18–85).

Polacy, którzy chcieli wyjechać z kraju do RPA (i nie tylko), musieli starać się o paszporty, co w realiach PRL-u nie było takie łatwe. Obywatele Polski nie mogli trzymać paszportów w domu, po każdym wyjeździe, na który otrzymali zgodę, musieli oddawać swoje dokumenty do biura paszportowego. Wydawano je na rok lub dwa, a dodatkowo były to paszporty terytorialne, czyli takie, które wystawiano na wyjazd do wybranych krajów. Paszporty umożliwiające wyjazd do dowolnego miejsca na świecie były rzadkością.

W okresie od 1960 do 1980 roku zanotowano w Polsce do 504 tysięcy legalnych wyjazdów na pobyt stały. Kwestie tego, ile z tych osób wyjechało na południe Afryki, będą musiała ustalić na dalszym etapie moich badań. Zgodnie z informacjami, jakie znalazłam, mogę jedynie szacować, że było to między 2% a 7 % ogólnej liczby wyjeżdżających legalnie z Polski (Stola, 2010, s. 177–218).

Po wydarzeniach w Polsce w sierpniu 1980 roku i wprowadzeniu w 1981 stanu wojennego wzrosła migracja do RPA. Mimo że z dniem ogłoszenia stanu wojennego wszystkie paszporty traciły ważność, a z terytorium Polski nie było możliwości wyjazdu, zdecydowano się na próby dotarcia do RFN lub Austrii, a w dalszej perspektywie – do RPA (Żukowski, 1994, s. 141–166).

Poza sytuacją polityczną, jaka panowała w kraju, dużą rolę odegrał też gwałtowny wzrost ceny złota, co ponownie dało impuls do rozwoju południowoafrykańskiego górnictwa kruszcowego. Po raz kolejny potrzebowano wykwalifikowanych pracowników. Dla Polaków przygotowano miejsca pracy w największych koncernach państwowych i prywatnych. Organizowane były specjalne samoloty, którymi z Wiednia Polacy dostawali się do Johannesburga. W tym okresie można było liczyć na refundowaną podróż przez pracodawców i/lub rząd południowoafrykański. Głównym miejscem zatrudnienia stał się przemysł strategiczny, czyli energetyka, kopalnie, przemysł zbrojeniowy. Poza kadrą techniczną zatrudnienie w Afryce znaleźli również polscy lekarze i pielęgniarki. Pracę dostawali w szpitalach zarówno wojskowych, jak i cywilnych. W momencie ogłoszenia stanu wojennego w Polsce wielu marynarzy, którzy byli w rejsach, zdecydowało się na zejście na ląd. W porcie Walvis Bay zeszło siedemdziesięciu polskich marynarzy, którzy znaleźli zatrudnienie w kopalniach złota i prywatnych firmach energetycznych. W ciągu niecałego roku od ogłoszenia stanu wojennego w Polsce do RPA wyemigrowało około 2 tysięcy Polaków, a proces emigracyjny trwał nadal. W latach 80. na południe Afryki wyemigrowało kolejne kilka tysięcy Polaków, głównie z określonych grup zawodowych: inżynierowie, lekarze, technicy czy prawnicy. Szacuje się, że w okresie 1980–1994 przybyło tam około 10 tysięcy Polaków (Magazyn Polonia).

Polacy w RPA musieli udowadniać swoją pozycję wśród innych narodowości umiejętnościami i wykształceniem. Wielu z nich doksztalało się po wyjeździe, żeby podnieść swoje kwalifikacje. W tym momencie są to ludzie zamożni, o wysokim statusie społecznym. Polonia południowoafrykańska reprezentuje najwyższy poziom finansowy i kulturalny ze wszystkich grup Polaków mieszkających za granicą (Stola, 2010, s. 205–217).

Wyjazdy Polaków do RPA od lat pięćdziesiątych XX wieku, a trwające do dnia dzisiej-

szego, wiążą się z chęcią poprawienia sytuacji ekonomicznej. Jak pokazuje historia, nie tylko ekonomia, ale również sytuacja polityczna determinuje liczbę osób decydujących się na emigrację.

Wnioski

Jedną z ważniejszych kwestii, na których zależało mi w trakcie pisania niniejszego artykułu, było ukazanie rozwoju ideologii apartheidu oraz jej wpływu na wszystkie dziedziny życia obywateli. Istotnym elementem był również rozwój gospodarczy tego kraju. Nie da się jednak zaprzeczyć, że apartheid miał ogromny wpływ na rozwój (czy też „boom gospodarczy”), który stworzył możliwości do zarobkowej imigracji zarówno Polaków, jak i mieszkańców krajów Europy Zachodniej czy Ameryki Południowej. Oczywiście apartheid zdeterminował również politykę migracyjną, co wynikało z potrzeby zatrudnienia białych, wykwalifikowanych emigrantów w celu dalszego stymulowania rozwoju gospodarczego kraju. Ostatecznie, bardzo trudno jest oceniać postawę migrujących do Republiki Południowej Afryki – w większości emigrowali oni bowiem tam, licząc na poprawę swojej sytuacji życiowej i nie miało to nic wspólnego z systemem segregacji rasowej. Dla większości z nich, a szczególnie Polaków migrujących w okresie PRL-u, były to jedne z kolejnych drzwi pozwalających na ucieczkę.

Bibliografia

- Balicki, J., 1980. *Afrykanerzy, Afrykanie, Apartheid*. Warszawa: Wydawnictwo Iskry.
- Bębink, G., 2004. *Ostatnia walka Afrykanerów*. Biała Podlaska: Rekonkwista.
- Buchman, I., 1994. *Przewodnik emigranta: Australia, Kanda, Nowa Zelandia, Republika Południowej Afryki, Wielka Brytania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Glücksman, R., 2010. *Apartheid Legislation in South Africa*. Dostępne na stronie: <http://ra.smixx.de/media/files/Apartheid-Legislation-in-South-Africa-2010-2-01.pdf> [od 05.01.2021].
- International Monetary Fund, 2010. *World Economic Outlook Database*, October 2010 [pdf] International Monetary Fund. Dostępne na stronie: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=35&pr.y=18&sy=1980&ey=2010&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=199%2C111&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CLUR&grp=0&a> [od 05.01.2021].
- Jackiewicz, A., 2012. *Systemy ustrojowe państw współczesnych*. Pod. red. S. Bożyk, M. Grzybowski. Białystok: TEMIDA 2.
- Magazyn Polonia. Dostępne na stronie: <http://www.magazynpolonia.com/artykul/polonia-swiat,my-polacy-na-kontynencie-makumby,4e09fc54bd88b> [od 25.02.2021].
- Malinowski, M. J., 1986. *Białe mocarstwo czarnego lądu*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Skalski, E., 1969. *Apartheid*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Statistic South Africa, 2003. Documented migration. Report No. 03-51-03(2003). *Statistics South Africa* [pdf]. Dostępne na stronie: <http://www.statssa.gov.za/publications/Report-03-51-03/Report-03-51-032003.pdf>, [od 05.01.2021].

Stola, D., 2010. *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949–1989*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.

Thompson, L., 2014. *A History of South Africa*. New Heaven: Yale University Press.

Willox, W. F., 1929. *International Migrations*. Vol. I: *Statistics* [pdf]. Dostępne na stronie: <https://www.nber.org/books-and-chapters/international-migrations-volume-i-statistics> [od 05.01.2021].

Żukowski, A., 1994. *W kraju złota i diamentów: Polacy w Afryce Południowej XVI–XX wiek*. Warszawa: PWN.